

Міністерство освіти і науки України
Інформаційно-дослідний центр «Інтеграція та розвиток»

Затверджено

**«БАТЬКІВСЬКА СПІЛЬНОТА:
РОЗВИТОК КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ ВЗАЄМОДІЇ ТА ПАРТНЕРСТВА»**

**за програмою «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно,
корисно» наскрізного інтегрованого курсу «Культура добросусідства»**

**Програма підвищення кваліфікації для викладачів закладів вищої,
фахової передвищої, професійно-технічної (професійної) освіти,
педагогічних працівників закладів дошкільної освіти, заступників
директорів, педагогів-організаторів, соціальних педагогів, практичних
психологів, учителів початкових класів закладів загальної середньої освіти**

Розробники:

Аніщенко Олена Валеріївна, доктор педагогічних наук, професорка, завідувачка відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної академії педагогічних наук України;

Араджионі Маргарита Анатоліївна, кандидат історичних наук, провідна наукова співробітниця Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського Національної академії наук України;

Боярчук Ольга Іллівна, старша викладачка кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти, завідувачка відділу виховної роботи та позашкільної освіти Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів»;

Микитюк Людмила Володимирівна, викладачка кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти, методистка відділу виховної роботи та позашкільної освіти Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів»

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

1. Загальні положення

Програма «Батьківська спільнота: розвиток ключових компетентностей в освітньому просторі взаємодії та партнерства» за програмою «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно» (далі – Програма) розроблена в межах системної трансформації освітньої сфери для забезпечення її нової якості на всіх рівнях: від дошкільної освіти – до вищої освіти та освіти дорослих. Підґрунтям Програми стали Загальна декларація прав людини, Конвенція ООН про права людини, Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини, Рамка компетентностей для культури демократії Ради Європи, EntreComp: Рамка підприємницької компетентності, Концепція «Нова українська школа», Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», а також освітня програма «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно» інтегрованого наскрізного курсу «Культура добросусідства», яку схвалено науково-методичною радою з питань освіти Міністерства освіти і науки України (протокол № 1 від 07 травня 2019 року).

Програма рекомендована для підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої, фахової передвищої, професійно-технічної (професійної) освіти, педагогічних працівників закладів дошкільної освіти, заступників директорів, педагогів-організаторів, соціальних педагогів, практичних психологів, учителів початкових класів закладів загальної середньої освіти.

Мета Програми

Підвищення професійної компетентності педагогічних працівників щодо розвитку громадянських, соціальних, психолого-педагогічних та інших компетентностей дорослих – батьків (опікунів) та інших членів родини задля зміцнення партнерства закладів освіти і родин та розвитку відповідального батьківства.

Завдання Програми

- ознайомити з особливостями та підходами впровадження освітньої програми «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно»;
- розвивати компетентнісний потенціал педагогів, батьків і членів родин з урахуванням їхніх вікових, професійних, особистісних характеристик, мотивації, освітніх потреб тощо;
- актуалізувати питання розвитку громадянської освіти та реформування підходів до розвитку ключових компетентностей, зокрема громадянських, соціальних, міжкультурних, миротворчих, підприємницьких тощо, в усіх учасників освітнього процесу;

– розширити розуміння педагогізації суспільства як пріоритету ціложиттєвого навчання, поглибити знання щодо компетентнісного підходу в освіті батьків, психолого-педагогічної компетентності батьків та інших дорослих членів родин.

2. Профіль програми «Інтегрований курс “Культура добросусідства”»: особливості викладання в Новій українській школі»	
Обсяг Програми	30 годин (1 кредит ЄКТС)
Суб’єкти підвищення кваліфікації	Заклади вищої освіти, заклади післядипломної педагогічної освіти та інші юридичні особи, які мають письмову угоду з ГО «Інформаційно-дослідний центр “Інтеграція та розвиток”» на право використання Програми
Рівень Програми	Підвищення кваліфікації педагогічних працівників
Цільова група	Викладачі закладів вищої, фахової передвищої, професійно-технічної (професійної) освіти, педагогічні працівники закладів дошкільної освіти, заступники директорів, педагоги-організатори, соціальні педагоги, практичні психологи, вчителі початкових класів закладів загальної середньої освіти
4. Методика навчання та оцінювання	
Підходи до викладання та навчання	<p>Навчання здійснюється за очною формою з використанням інноваційних методів, форм (тренінги, тематичні дискусії, кейс-навчання тощо) та онлайн-ресурсів (Kahoot, WordArt, Google форми, Mentimeter тощо).</p> <p>У процесі реалізації Програми важливо використовувати кооперативні форми навчання, що сприяють встановленню рівноправних партнерських стосунків, організації продуктивної співпраці тих, хто навчається, можливості практичної реалізації суб’єкт-суб’єктного й особистісно орієнтованого підходів.</p> <p>Упровадження Програми можна здійснювати за змішаним навчанням – поєднання очної та дистанційної форми. Таке навчання організовується за умови проведення 30% занять за очною та 70% – за дистанційною формами.</p> <p>Під час проведення занять у навчальній аудиторії відпрацьовуються рольові ігри, життєві ситуації, вправи з емоційним навантаженням або виконуються практичні завдання, що недоцільно/неможливо проводити в онлайн-форматі.</p> <p>Дистанційна форма роботи включає:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● онлайн-зустрічі в застосунках Zoom, Google Meet, Skype з використанням інтерактивних онлайн-

	інструментів; <ul style="list-style-type: none"> самостійна та індивідуальна робота.
Система оцінювання	Навчання за Програмою оцінюється (зараховано / не зараховано) за результатами тестування відповідно до рівня опанування навчальних модулів. Учасники отримують сертифікат (30 годин 1 кредит ЄКТС) про підвищення кваліфікації за умови успішного проходження навчання (80% правильних відповідей підсумкового тесту).
5. Програмні компетентності	
Громадянська та соціальна компетентності	Визнання цінності демократії, справедливості, рівності й верховенства права; розуміння та сприйняття загальнолюдських цінностей, здатності до толерантної поведінки в полікультурному світі; розуміння сутності громадянського суспільства, основ демократичного врядування та демократичних процедур; володіння знаннями про права й свободи людини, громадянина / громадянки та вміння їх реалізовувати; усвідомлення громадянського обов'язку й почуття власної гідності; вміння критично мислити та конструктивно брати участь у діяльності спільноти, громади та ухваленні рішень; визначення проблемних питань у різних сферах життєдіяльності людини та знаходження шляхів їхнього розв'язання; здатності до ефективної командної роботи, ініціювання та реалізації проєктів; виявлення чутливості до світогляду, переконань, цінностей інших людей.
Психолого-педагогічна компетентність	Розуміння потреб, інтересів дитини та її поведінки; формування навичок активного слухання, ненасильницького спілкування (здатність попереджувати та трансформувати конфлікти, досягаючи компромісів); виявлення емоційної гнучкості та емпатії; розуміння вікових особливостей розвитку дитини; аналіз та критичне оцінювання власної виховної діяльності; попередження та протидія насильству (булінгу тощо); готовність виявляти реальні причинно-наслідкові зв'язки між почуттями й вчинками батьків та їхніх дітей; розуміння захисних реакцій дітей на вимоги (несправедливі, і навпаки); відвертість у спілкуванні; запобігання авторитарності у взаєминах із дітьми; визнання доцільності об'єднання зусиль батьків (опікунів) та інших членів родини, а також педагогів з метою узгодження виховних впливів на дітей.

Підприємницька компетентність	Уміння генерувати нові ідеї, ініціативи та втілювати їх у життя; вміння співпрацювати з іншими людьми для розв'язання спільних завдань, ефективно спілкуватися та вести переговори з іншими, долати невизначеність, неоднозначність і ризики, які є невід'ємними частинами ухвалення обґрунтованих рішень; здатність реагувати на можливості та ідеї і втілювати їх у життя; дотримання принципів раціоналізації витрат (планування витрат, раціональне споживання, аналіз власних витрат, створення заощаджень і правильне їхнє збереження); оволодіння інструментами для розвитку сімейного бюджету.
Навчання впродовж життя	Розвиток культури навчання впродовж життя; усвідомлення власних потреб у навчанні дорослих; стимулювання дорослих до самоосвіти і саморозвитку; забезпечення активної участі дорослих у суспільному житті; аналіз переваг та складнощів у навчанні дорослих; надання освіти дорослим з урахуванням їхніх освітніх, професійних, особистісних характеристик та мотивацій; пошук інформаційних джерел і ресурсів для освіти дорослих
Мовно-комунікативна компетентність	Здатність розуміти, висловлювати та інтерпретувати поняття, факти, почуття й думки в усній і письмовій формі, провадити конструктивний діалог і взаємодіяти з іншими людьми засобами рідної та іноземних мов; використання прийомів ефективної комунікації і взаємодії в команді на засадах партнерства.
Загальнокультурна й міжкультурна компетентність	Уміння толерантно діяти в різних життєвих ситуаціях; розуміння теми миру, злагоди, культурного розмаїття, толерантного ставлення до світогляду, дій і переконань інших людей; готовність до подолання негативних стереотипів, упереджень і пошуку компромісів; свідоме збереження й розвиток національної культури, повага до культур інших народів.
Інформаційно-цифрова компетентність	Здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства.

6. Програмні результати навчання

– пояснює філософію, принципи, структуру освітньої програми «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно» курсу «Культура добросусідства»;

– характеризує основні положення нормативно-правового підґрунтя Програми, компетентнісний потенціал, навчально-методичне забезпечення Програми;

– практикує активні та інтерактивні методи і форми навчання, методи організації дискусії, фасилітативні техніки та навчання суперечливих питань;

- називає онлайн-інструменти для проведення інтерактивних занять;
- аргументує важливість навчання впродовж життя;
- пояснює специфіку навчання дорослої людини;
- перелічує особливості дорослого, який навчається, труднощі, бар'єри в навчанні дорослих, чинники мотивації батьків до участі в батьківських зборах і навчанні; визначає особливості роботи зі «складними» учасниками;
- добирає інструменти для створення позитивної атмосфери та довіри під час проведення батьківських зборів;
- проєктує кроки для розвитку партнерської взаємодії з батьківською спільнотою, побудови ефективної співпраці батьків;
- розробляє програму інтерактивного заняття, враховуючи підходи до укладання програми тренінгу для батьків;
- пояснює сутність Рамки компетентностей для культури демократії Ради Європи («громадянських компетентностей») та Рамки підприємницької компетентності EntreComp;
- озвучує показники демократизації освітнього середовища;
- тлумачить сучасну концепцію прав людини/дитини;
- обирає навчальні матеріали програми для розвитку критичного мислення та медіаграмотності, навичок підприємливості, формування фінансової грамотності родини на батьківських зборах;
- репрезентує тематику та досягнення очікуваних результатів батьківських зборів з питань громадянської освіти дорослих, недискримінації, культурної сензитивності, культури миру й діалогу, раннього попередження насильницьких конфліктів;
- пояснює сутність усвідомленого, відповідального батьківства як умови формування щасливої особистості;
- описує вікові та індивідуальні особливості дітей, поняття кризових періодів і кризових станів, стилі родинного виховання;
- обґрунтовує актуальності взаємодії батьків і дітей, партнерської співпраці школи та родини (опікунів), організації ефективного дозвілля й відпочинку;
- розрізняє поняття «емоції» та «почуття»;
- моделює проведення батьківських зборів на теми, пов'язані з емоціями та почуттями, розвитком емпатії;
- характеризує основні види насильства, агресивної поведінки, їхні вияви, особливості запобігання та протидії їм;
- описує конструктивні форми взаємодії батьків і дітей, ефективного спілкування, причини виникнення конфліктів і способи їхнього попередження, подолання.

7. Завдання модулів

Модуль 1. Особливості та підходи реалізації освітньої програми «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно»

- розкрити актуальність, принципи формування змісту та структуру програми «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно»;
- ознайомити з нормативно-правовим підґрунтям Програми;
- розкрити зміст програмних компетентностей;

- представити розробки інтерактивних батьківських зборів до тематичних блоків освітньої Програми;
- розвивати вміння використовувати активні та інтерактивні форми й методи навчання;
- обговорити методи/форми організації дискусії під час проведення батьківських зборів;
- визначити сутність поняття «суперечливі питання»;
- ознайомити з практичними вправами, які спрямовані на обговорення суперечливих питань з батьками (опікунами);
- практикувати використання цифрових ресурсів для підготовки та проведення батьківських зборів в онлайн-форматі.

Модуль 2. Батьки і члени родини як категорія дорослих, що навчаються

- актуалізувати важливість освіти впродовж життя для особистісного й професійного розвитку людини;
- розкрити особливості андрагогічного підходу в навчанні, специфіку мотивації та сучасних форм залучення батьків до навчання;
- ознайомити зі специфікою розвитку пізнавальних процесів у дорослому віці, можливостями й здібностями дорослих учнів;
- розкрити специфіку мотивації та залучення батьків до навчання;
- проаналізувати труднощі та бар'єри у навчанні дорослих;
- розвивати вміння проведення занять із використанням інтерактивних технологій навчання та роботи зі «складними» учасниками;
- практикувати інструменти для створення позитивної атмосфери та довіри під час проведення батьківських зборів;
- візуалізувати особливості педагогіки партнерства, партнерської співпраці школи та сім'ї та їхній вплив на розвиток здібностей дитини;
- моделювати сценарій інтерактивного заняття, враховуючи підходи до роботи з дорослими;
- відпрацювати навички складання інтерактивного навчального заняття.

Модуль 3. Освітня програма «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно» як ресурс для розвитку громадянської освіти

- окреслити концептуальні засади громадянської освіти;
- ознайомити зі змістом Рамки компетентностей для культури демократії Ради Європи, Рамки підприємницької компетентності EntreComp;
- обговорити сучасну концепцію прав людини/дитини, громадянські права й обов'язки;
- визначити показники демократизації освітнього середовища;

- сформувати розуміння важливості визначення спільних цінностей шкільної спільноти;
- розглянути складники громадянської компетентності – участь і відповідальність;
- надати інструменти для розвитку критичного мислення та медіаграмотності на батьківських зборах, навичок підприємливості, фінансової грамотності родини;
- опрацювати тематику та досягнення очікуваних результатів батьківських зборів з питань громадянської освіти дорослих, недискримінації, культурної сензитивності, культури миру й діалогу, раннього попередження насильницьких конфліктів.

Модуль 4. Розвиток психолого-педагогічної компетентності батьків

- унаочнити актуальність усвідомленого, відповідального батьківства як умови формування щасливої особистості, а також цінності родинного виховання, міжпоколінного діалогу в різновікових спільнотах;
- поглибити знання щодо вікових особливостей дітей;
- обговорити поняття кризових періодів і кризових станів та особливості їхнього подолання;
- ознайомити зі стилями сімейного виховання;
- візуалізувати особливості вияву агресивної поведінки членів родини, домашнього насильства, булінгу як різновиду насильства та протидії їм;
- сприяти поглибленню знань щодо суїцидальних виявів особистості, розвитку навичок профілактики суїциду й допомоги при суїцидальних схильностях;
- розвинути вміння й навички співробітництва шляхом виконання вправ, довести важливість конструктивної взаємодії, взаємопідтримки батьків, членів родин здобувачів освіти;
- сприяти усвідомленню потреб та інтересів дітей, особливостей їхньої поведінки та усвідомленню неприпустимості насильства щодо дітей, молоді й дорослих членів родини;
- окреслити причини виникнення конфліктів, динаміку, трансформацію конфлікту, конструктивні форми комунікації;
- розвивати здатність використовувати методики і технології подолання конфліктів, прийоми емоційної підтримки тощо;
- визначити відмінність понять «емоції» та «почуття»;
- опрацювати тематику батьківських зборів на теми, пов'язані з виявленням і розвитком задатків, здібностей та інтересів дитини, емоціями та почуттями та виявами емпатії.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

програми _____

за очною формою навчання (30 годин, 1 кредит ЄКТС)

№	Зміст навчальних модулів	К-сть год	Форми занять	
			Інтерактивне заняття	Практ. заняття
Модуль 1. Особливості та підходи реалізації освітньої програми «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно»		6	4	2
1.1	Філософія, принципи, структура освітньої програми «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, практично» курсу «Культура добросусідства». Нормативно-правове підґрунтя Програми	2	2	
1.2	Компетентнісний потенціал програми «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, практично». Навчально-методичне забезпечення Програми.			2
1.3	Активні та інтерактивні форми і методи навчання – базовий підхід до реалізації програми. Методи організації дискусії. Опрацювання суперечливих питань та фасилітативних технік. Онлайн-інструменти для проведення інтерактивних занять.	4	2	
Модуль 2. Батьки і члени родини як категорія дорослих, що навчаються		6	4	2
2.1	Навчання впродовж життя. Андрагогіка як наука про специфіку навчання дорослої людини. Особливості дорослого, який навчається. Труднощі, бар'єри в навчанні дорослих. Формування мотивації батьків до участі у батьківських зборах і навчанні. Орієнтація на потреби. Етика тренера.	2	2	
2.2	Підходи до розроблення програми тренінгу для батьків. Відпрацювання навичок складання програми інтерактивного заняття. Особливості роботи з дорослими учасниками зі складною поведінкою. Інструменти створення позитивної атмосфери та довіри під час проведення батьківських зборів.	2		2
2.3	Педагогіка партнерства. Розвиток партнерської взаємодії з батьківською спільнотою. Командоутворення – побудова ефективної співпраці батьків.	2	2	
Модуль 3. Освітня програма «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно» як ресурс для розвитку громадянської освіти		10	6	4
3.1	Концептуальні засади громадянської освіти. Рамка компетентностей для культури демократії Ради Європи («громадянських компетентностей»). Демократизація освітнього середовища. Формування спільних цінностей шкільної спільноти.	2	2	

3.2	Підвищення правової грамотності батьків. Сучасна концепція прав людини/дитини. Участь і відповідальність як складники громадянської компетентності. Громадянські права й обов'язки.	2	2	
3.3	Розвиток критичного мислення та медіаграмотності на батьківських зборах.	2	2	
3.4	Огляд тематики та досягнення очікуваних результатів батьківських зборів з питань громадянської освіти дорослих, недискримінації, культурної сензитивності, культури миру й діалогу.	2		2
3.5	Рамка підприємницької компетентності EntreComp. Розвиток навичок підприємливості засобами навчальних матеріалів програми. Формування фінансової грамотності родини.	2		2
Модуль 4. Розвиток психолого-педагогічної компетентності батьків		8	6	2
4.1	Усвідомлене, відповідальне батьківство як умова формування щасливої особистості. Родинне виховання: цінності, стилі. Розвиток умінь навчатися впродовж життя. Організація ефективного дозвілля й відпочинку. Розвиток партнерської співпраці школи та родини (опікунів).	2	2	
4.2	Вікові та індивідуальні особливості дитини. Виявлення та розвиток здібностей, задатків та інтересів дитини. Поняття кризових періодів та кризових станів у дітей і дорослих. Емоції та почуття. Прийоми емоційної підтримки.	2	2	
4.3	Запобігання та протидія насильству. Агресивна поведінка й аутоагресія в дітей та дорослих. Види насильства. Домашнє насильство: вияви, запобігання, протидія. Булінг як різновид насильства.	2		2
4.4	Конструктивні форми взаємодії батьків і дітей. Ефективне спілкування. Основи конфліктології. Раннє попередження насильницьких конфліктів.	2	2	
Усього		30	20	10

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Модуль 1. Особливості та підходи реалізації освітньої програми «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно»

1. Іванчук М. Г., Цуркан Т. Г. Зарубіжний досвід впровадження освітніх програм для батьків // *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe*. – 2017. – 7 (23). – С. 60–68.

2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 7.10.2020).

3. Культура добросусідства. Батьківські збори по-новому : актуально, інтерактивно, корисно. Програма та методичні рекомендації / [редактори-укладачі : О. В. Аніщенко, М. А. Араджионі, А. І. Гусев, В. І. Потапова]. – Київ : ТОВ «Прометей», 2019. – 544 с. URL:

https://drive.google.com/file/d/1fxvNdj7cXBW_GWwyeQZfsLf9Z6lROfya/view
(дата звернення: 8.11.2020).

4. Культура добросусідства. Інтегрований наскрізний курс. Буклет / М. Араджионі. – Київ : ДіПиАй, 2019. – 24 с. URL: <http://idcir.com.ua/buklet-kd-2019-web.pdf> (дата звернення: 8.11.2020).

5. Культура добросусідства. Документи. URL: <http://idcir.com.ua/kultura-dobrosusidstva/dokumenty/> (дата звернення: 8.11.2020)

6. Культура добросусідства. Методична підтримка. URL: <http://idcir.com.ua/kultura-dobrosusidstva/metodichna-pidtrimka/> (дата звернення: 8.11.2020).

7. Концепція цілісної Системи підготовки і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у м. Києві. URL: <https://cutt.ly/1gXHbLj>

8. Маніфест про навчання дорослих у XXI столітті: Сила та радість від навчання. – Європейська асоціація освіти дорослих, 2019. – 24 с. URL: <https://cutt.ly/ngXZEQ9> ; <https://cutt.ly/RgXZUTo> (дата звернення: 8.11.2020).

9. Проекти нормативно-правових документів у галузі освіти. URL: <http://umo.edu.ua/proekti-normativno-pravovikh-dokumentiv-u-ghaluzi-osviti> (дата звернення: 8.11.2020).

10. Типова освітня програма організації і проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладами післядипломної педагогічної освіти: Наказ МОН України від 15.01.2018 р. № 36. URL: <https://cutt.ly/mgXFqja> (дата звернення: 8.11.2020).

11. Про затвердження орієнтовної навчальної програми підготовки тренерів для навчання педагогічних працівників, які навчатимуть учнів перших класів у 2018/2019 і 2019/2020 навчальних роках: Наказ МОН України від 05 лютого 2018 р. № 97. URL: <https://cutt.ly/egXDr3H> (дата звернення: 5.11.2020).

12. Сорочан Т. М. Місія та функції андрагогів у системі післядипломної педагогічної освіти // Післядипломна освіта в Україні. – 2012. – № 2 (21). – С. 92–96.

13. The Culture of Good Neighborhood. Integrated Comprehensive Course. Booklet. – Kyiv : DPI, 2019. – 24 p. URL: <http://idcir.com.ua/buklet-kd-2019-angl-web.pdf> (дата звернення: 8.11.2020).

Модуль 2. Батьки і члени родини як категорія дорослих, що навчаються

1. Антіпова Н. М. Освітній коучинг «Педагогіка партнерства». – 2017. URL: <https://abetkaland.in.ua/osvitnij-kouchyng-pedagogika-partnerstva/> (дата звернення: 23.09.2020).

2. Горностай П. П. Психологія малих груп: структура, динаміка, ідентичність // Педагогічна і психологічна наука в Україні. – Т. 2. – Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. – К. : Педагогічна думка, 2012. – С. 115–125. URL: <http://gorn.kiev.ua/publ77.htm>

3. Дубасенюк О. А., Самойленко О. А. Основи андрагогіки (для фахівців у галузі освіти дорослих): навч.-методичний посібник. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. – 175 с.

4. Маніфест про навчання дорослих у XXI столітті: Сила та радість від навчання. – Європейська асоціація освіти дорослих, 2019. – 24 с. URL: <https://cutt.ly/ngXZEQ9> ; <https://cutt.ly/RgXZUTo> (дата звернення: 8.11.2020).

5. Кодекс етики тренера. URL: http://www.aau.org.ua/media/publications/1115/files/Tm-4-9_2020_02_04_13_24_00_379411.pdf (дата звернення: 15.10.2020).

6. Культура добросусідства. Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. Програма та методичні рекомендації / [редактори-укладачі : О. В. Аніщенко, М. А. Араджионі, А. І. Гусєв, В. І. Потапова]. – Київ : ТОВ «Прометей», 2019. – 544 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1fxvNdj7cXBW_GWwyeQZfsLf9Z6lROfya/view (дата звернення: 8.11.2020).

7. Культура добросусідства. Інтегрований наскрізний курс. Буклет / М. Араджионі. – Київ : ДіПіАй, 2019. – 24 с. URL: <http://idcir.com.ua/buklet-kd-2019-web.pdf> (дата звернення: 8.11.2020).

8. Лук'янова Л. Б. Провідні особливості навчання дорослих // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. праць. – К. : ІООД АПН України, 2009. – Вип. 1. – С. 97–100.

9. МОН пропонує для громадського обговорення проєкт Закону України «Про освіту дорослих». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-zakonu-ukrayini-pro-osvitu-doroslih> (дата звернення: 1 8.09.2020).

10. Освіта і просвіта батьків, членів родин: практичний посібник / Котирло Т. В., Щербина Д. В. – К. : ІООД імені Івана Зязюна НАПН України, 2019. – 219 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/721375/> (дата звернення: 15.10.2020).

11. Панченко С. М. Психологічні особливості дорослої людини як суб'єкта навчання // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2013. – Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_3_35 (дата звернення: 12.10.2020).

12. Паскевська Ю. А., Щербина Д. В. Педагогічні засади організації просвіти батьків у загальноосвітніх, позашкільних закладах: методичні рекомендації. – К. : ІООД імені Івана Зязюна НАПН України, 2019. – 105 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/719134/> (дата звернення: 12.10.2020).

13. Синенко Н. Особливості навчання дорослих. URL: <https://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=748> (дата звернення: 15.10.2020).

14. Урдзе Т. Посібник для фахівців з освіти дорослих / Томс Урдзе (Toms Urdze). – К. : ТОВ «Контекст Україна», б. р. – 84 с.

15. Форми і методи педагогічної активізації батьків: метод. посібник / За ред. Царик Л. П. – К., 2013. – 64 с. URL: <https://ru.calameo.com/read/0040015213aa0f57d0555>

16. The Culture of Good Neighborhood. Integrated Comprehensive Course. Booklet. – Kyiv : DPI, 2019. – 24 p. URL: <http://idcir.com.ua/buklet-kd-2019-angl-web.pdf> (дата звернення: 15.10.2020).

Модуль 3. Освітня програма «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно» як ресурс для розвитку громадянської освіти

1. Арєф'єва І. Що означає фінансова грамотність. URL: <https://financer.com/ua/finansovi-porady/finansova-gramotnist/> (дата звернення: 15.10.2020).
2. Важливість фінансової грамотності та міжнародний досвід. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=83136318 (дата звернення: 15.10.2020).
3. Критичне мислення в епоху токсичного контенту: збірник статей Восьмої міжнародної науково-методичної конференції. – Київ : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2020. – 494 с. URL: https://www.aup.com.ua/uploads/Zbirnyk_8_konf_2020.pdf (дата звернення: 27.10.2020).
4. Ідеї, натхнення, рішення: посібник для тренерів неформальної освіти / Наталія Трамбовецька, Оксана Іванік, Марта Гавінек-Дагаргулія, Альона Каравай, Віра Яцик. – К. : Б. в., 2015. – 104 с. URL: https://insha-osvita.org/wp-content/uploads/2019/03/Handbook-for-Trainers2_IO.pdf (дата звернення: 2.11.2020).
5. Інтегровані проекти «Підприємливість та фінансова грамотність» / автор-укладач Л. М. Пужайчерда. – Х. : Вид. група «Основа», 2018. — 159 с. – (Серія «Ключові компетентності»).
6. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.10.2020).
7. Крутенко О. Актуальні проблеми медіаосвіти дорослих та шляхи їх подолання. – 2020. URL: <https://medialiteracy.org.ua/aktualni-problemy-mediaosvity-doroslyh-ta-shlyahy-yih-podolannya/> (дата звернення: 15.10.2020).
8. Культура добросусідства. Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. Програма та методичні рекомендації / [редактори-укладачі : О. В. Аніщенко, М. А. Араджионі, А. І. Гусєв, В. І. Потапова]. – Київ : ТОВ «Прометей», 2019. – 544 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1fxvNdj7cXBW_GWwyeQZfsLf9Z6lROfya/view (дата звернення: 8.11.2020).
9. Культура добросусідства. Інтегрований наскрізний курс. Буклет / М. Араджионі. – Київ : ДіПіАй, 2019. – 24 с. URL: <http://idcir.com.ua/buklet-kd-2019-web.pdf> (дата звернення: 8.11.2020).
10. Методичні розробки учасників проекту «До дотримання прав людини в малих громадах Сходу України – через результативні освітні програми з людських прав» (січень 2007). URL: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1175163313> (дата звернення: 15.10.2020).
11. Навчально-практичний тренінг із підготовки вчителів до формування громадянської компетентності дітей. URL: <http://www.ussf.kiev.ua/news/481/> (дата звернення: 15.10.2020).
12. Рамка компетентностей для культури демократії. Том 1. Контекст, концепції, модель. – Б. м. : Видавництво Ради Європи, 2018. – 88 с. URL: https://www.schools-for-democracy.org/images/documents/88/ramka_kompetentnostei_dlya_kultury_demokratiyi_ua.pdf (дата звернення: 15.10.2020).

13. Уроки з підприємницьким тлом: Навчальні матеріали / за заг. ред. Е. Бобінської, Р. Шияна, М. Товкало. – Варшава : Сова, 2014. – 398 с.

14. Як говорити з дітьми про гроші. Фінансова грамотність і НУШ. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/yak-govoriti-z-ditmi-pro-groshi-finansova-gramotnist-i-nush-50073790.html> (дата звернення: 15.10.2020).

15. Vacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., Van den Brande, G. EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. – Luxembourg : Publication Office of the European Union, 2016. EUR 27939 EN; doi:10.2791/593884. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC101581/lfna27939enn.pdf> (дата звернення: 25.09.2020).

16. EntreComp: Рамка підприємницької компетентності / Маргеріта Бачігалупо (Margherita Vacigalupo), Панагіотіс Кампіліс (Panagiotis Kampylis), Ів П'юні (Yves Punie), Годелів Ван ден Бранде (Godelieve Van den Brande. – Б. м. : Б. в., 2016. – 40 с. URL: http://ipq.org.ua/upload/files/files/03_Novyny/2016.07.8-9_EntrComp/EntreCompFramework%20UKR.pdf (дата звернення: 15.10.2020).

Модуль 4. Розвиток психолого-педагогічної компетентності батьків

1. Батьківство в радість: Тренінговий курс з формування батьківської компетентності / Автори-упорядники: Г. М. Лактіонова, І. Д. Зверева. – Вид. 2-е, перероб. та доповн. – К. : Фенікс, 2009. – 360 с. URL: <https://sirotstvy.net/upload/iblock/440/440f29a14a8eded75da5832ee8f3fe46.pdf> (дата звернення: 15.10.2020).

2. Від співпраці до примирення: посібник для лідерів громадянського суспільства / Під заг. ред. Смірнова О. К.; автори-упорядники: М. Араджионі, І. Брунова-Калісецька, А. Гусев, І. Терещенко, Ю. Тищенко. – Київ : ЧП «Золоті ворота», 2015. – 207 с.

3. Горецька О.В., Сердюк Н. Психологія сім'ї: навчальний посібник для студентів спеціальності «Практична психологія», «Початкова освіта». – Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2015. – 216 с. URL: <http://bdpu.org:8080/bitstream/123456789/243/1/Horetska%20O.%2C%20Serdyuk%20N.%20Psykhohohiya%20simyi.pdf> (дата звернення: 5.11.2020).

4. Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації / Андрєєнкова В. Л., Левченко К. Б., Лунченко Н. В., Матвійчук М. М. – К., 2018. – 140 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/1-komplekt-programmediatsiya.pdf> (дата звернення: 15.10.2020).

5. Корисні посилання щодо теми антибулінгу / МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/protidiya-bulingu/korisni-posilannya-shodo-temi-antibulingu> (дата звернення: 12.10.2020).

6. Культура добросусідства. Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. Програма та методичні рекомендації / [редактори-укладачі : О. В. Аніщенко, М. А. Араджионі, А. І. Гусев, В. І. Потапова]. – Київ : ТОВ «Прометей», 2019. – 544 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1fxvNdj7cXBW_GWwyeQZfsLf9Z6lROfya/view (дата звернення: 8.11.2020).

7. Культура добросусідства. Інтегрований наскрізний курс. Буклет / М. Араджионі. – Київ : ДіПиАй, 2019. – 24 с. URL: <http://idcir.com.ua/buklet-kd-2019-web.pdf> (дата звернення: 8.11.2020).

8. Освіта і просвіта батьків, членів родин: практичний посібник / Котирло Т. В., Щербина Д. В. – К. : ПООД імені Івана Зязюна НАПН України, 2019. – 219 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/721375/> (дата звернення: 15.10.2020).

9. Роу К.. Холодна війна в родині – чому близькі люди припиняють спілкуватися. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-47790958> (дата звернення: 15.10.2020).

10. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник / Андрєєнкова В. Л., Мельничук В. О., Калашник О. А. – К. : ТОВ «Агентство “Україна”», 2019. – 132 с. URL: <http://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/2019-11-25-protydiy-bullingy.pdf> (дата звернення: 17.10.2020).

11. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї: навч. посіб. / О. А. Столярчук. – Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2015. – 136 с. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19502/1/O_Stoliarchuk_PSS_IL.pdf (дата звернення: 17.10.2020).

12. Токарева Н. М., Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / Н. М. Токарева, А. В. Шамне. – Київ, 2017. – 548 с. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/1425> (дата звернення: 12.10.2020).

13. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади: Методичні матеріали до тренінгу / Упоряд.: І. В. Братусь та ін.; За заг. ред. Г. М. Лактіонової. – К. : Наук. світ, 2004. – 86 с.

14. Цуркан Т. Г. Формування педагогічної культури батьків молодших школярів у взаємодії сім'ї і школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2018. – 290 с. URL: <https://nauka.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/Tsurkan-.pdf>. (дата звернення: 17.10.2020).

15. Якщо батьки – партнери. Сучасні форми роботи з батьками другокласників: [навч.-метод. посіб.] / [А. В. Ордановська та ін. ; авт.-упоряд. А.В. Ордановська]. – Харків : Основа, 2019. – 140 с.

16. Tsurkan T. Pedagogical education of parents // Virtus. – 2016. – № 5. – С. 171–173. URL: <https://cutt.ly/ngX98t7> (дата звернення: 17.10.2020).